

President Kaljulaidi Fondi arvamus ja tagasiside Karistusseadustiku muutmise seaduse eelnõu väljatöötamiskavatsusele (nn nõusolekuseaduse VTK-le)

President Kaljulaidi Fondi seisukoht on, et Eestis peab seksuaalvägivalla käsitlus muutuma nõusolekupõhiseks. Seks ilma nõusolekuta on vägistamine, ja see peab olema seaduses selgelt kirjas.

Eestil seisab ees valik, millist nõusolekuseaduse mudelit eelistada: nn "ei-mudel" või "jah-mudel."

PKF on veendunud, et Eesti õigussüsteemi reform peaks seisnema üleminekus nõusolekuseaduse "jah-mudelile".

Arvamuse kujundamisel oleme põhjalikult tutvunud Eesti ja rahvusvaheliste (nt Taani, Rootsi, Saksamaa, Tšehhi, Soome) meditsiini-, ohvriabi- ja õigusekspertide hinnangutega, samuti teiste Euroopa Liidu riikide kogemuste ning teadusuuringutega.

"Jah-mudeli" sõnastamisel tuleks seejuures kindlasti arvestada, et osapoolte nõusolek peab olema vahekorras läbivalt. See, et inimene annab nõusoleku vahekorras enne vahekorda, ei tähenda automaatselt, et ta nõustub kõige järgnevaga, millest ta ei ole veel teadlik ja mis võib teda kahjustada või hirmutada. Õnneks on 2024. aasta lõpust olemas ka sama põhimõtet rõhutatav lahend, milles Riigikohus tühistas produtsent Meelis Eskola õigeksmõistmise piljardilaul alanud vägistamise süüdistuses.

Nõusolekuseaduse "jah-mudeli" eelistamise peamised põhjendused:

1. **Tooniline liikumatus** kui väga levinud seksuaalvägivalla ohvri seisund. Eelarvamuste kohaselt peaks inimene suutma seksuaalvägivalla (ja selle ohu) korral väljendada oma "ei-d" ja vastumeelsust – nutma, karjuma või põgenema. Teadusuuringud ja arstid aga kinnitavad, et trauma tõttu ohvrid sageli nii ei käitu. Väga sageli esineb hoopis šokist tingitud tardumist ehk toonilist liikumatust. Teisisõnu on tegemist nn ellujäämisinstinktiga, mille esinemine ohuolukorras ei allu tahtele ja mille korral inimene ei pruugi suuta rääkida ega liikuda. Rootsi teadlaste uuringu kohaselt esineb toonilist liikumatust lausa 70% seksuaalvägivalla ohvritest. Seda kogevad sagedamini ohvrid, kes on seksuaalvägivaldada varem kogenud, näiteks lapsepõlves (Anna Mölleri ettekanne Nõusolekuseaduse Foorumil, 2024).

Praeguse seaduse ja ka "ei-mudeli" korral jäävad toonilises liikumatuses ohvrid õiguse mõistes ning niigi raskesti tõendatava vägivallaliigi puhul lubamatult kaitsetusse olukorda, sest nende vaikimine tähendab justkui nõusolekut. Eesti üleminek "jah-mudelile" võimaldaks seega seksuaalvägivallakuritegusid oluliselt efektiivsemalt menetleda ning kaitsta suuremat hulka ohvreid.

2. Seksuaalvägivald on üks laastavamaid, kuid samas ka üks varjatumaid kuritegusi (nagu toovad ilmekalt välja Eesti uuringud ja Justiitsministeeriumi saadetud materjalid). **Nõusolekuseaduse “jah-mudel” mõjutab positiivselt inimeste valmidust üldse abi otsida.** Kui ohvrid teavad, et süsteem ja seadus ei ole nende poolel, siis miks peaksid nad riskima ja politseisse pöörduma? Kui aga seadus muutuks ja asetaks fookuse nõusolekule, mitte vastuhakule, tunneks rohkem ohvreid end õiguskaitsesüsteemi poole pöördudes kindlamalt. Teistes riikides, kus sarnased reformid on tehtud, ongi seda trendi märgata – ohvrid julgevad rohkem teatada, sest nad teavad, et nende kogemust võetakse tõsiselt.

Kui suurem hulk ohvreid otsib abi, on riigil omakorda võimalik koguda täpsemaid andmeid selle kohta, millised vanuserühmad kogevad enim seksuaalvägivalda ja millised situatsioonid selleni viivad. See teadmine võimaldaks paremini arendada abisüsteeme.

3. “Jah-mudel” sobib meie kultuuriruumi paremini kui “ei-mudel”.

Euroopalik suhtumine seksuaalkäitumisse eeldab, et seksuaalvahekorra mõlemad pooled osalevad selles olukorras vabatahtlikult. Seda kinnitab ka fakt, et enamikus nõusolekuseadusega Euroopa Liidu riikides kehtib nõusolekuseaduse “jah-mudel”, kuid Eestis veel mitte.

Teistes valdkondades on ka Eestis tavapärane ja kehtib põhimõte, et nõusolekut ei eeldata – see selgitatakse välja. „Kui sult varastatakse auto, siis ei tule politsei ohvrilt küsima, kas autole oli ikka „ei” peale kirjutatud. Miks siis peaks niivõrd palju räägema kuriteo – s.o vägistamise – korral olema kuidagi teisiti?” küsis väga põhjendatult ka PPA peadirektor Egert Belitšev oktoobris 2024 toimunud Nõusolekuseaduse Foorumil. President Kaljulaidi Fondis küsime sama küsimust ja oleme veendunud, et vägistamise puhul ei saa olla kuidagi teisiti.

4. “Jah-mudel” toetab kõige paremini ohvri inimväärikust.

Igal inimesel peab olema õigus oma keha üle täielikule kontrollile, ilma et peaks oma vastumeelsust sõnade või tegudega tõestama. “Jah-mudelile” üleminek on oluline sõnum laiemale ühiskonnale, edendades arusaama seksuaalsuhetest ja vastastikuse austuse rollist.

5. **Praegu kehtiv vägistamisdefinitsioon ja nõusolekuseaduse “ei-mudel” jaotab moraalse vastutuse seksuaalvägivalda eest ohvri ja vägistaja vahel, ehkki ohver pole kunagi süüdi.** Ohver peab vastu hakkama või põhjendama, miks ta ei suutnud vastu hakata, ja kohus hindab, kas ta tegi seda piisavalt arusaadavalt või kas ta oli piisavalt abitu, et mitte vastu hakata. Hoolimata sellest, et tõendamiskohustus ja loogika säilivad varasemal moel, siis “jah-mudeli” puhul moraalne vastutus ohvrile sellisel moel ei lange.

6. **Teiste “jah-mudeliga” riikide kogemus ei kinnita valesüüdistuste kasvu.** Valeütluste protsent seksuaalkuritegude puhul on samamoodi imeväike nagu see on ka teiste kuriteoliikide puhul: 2-10%. Spetsiifiliselt nõusolekuseaduse puhul puuduvad tõendid, et sellel oleks valeütluste sagedust suurendav mõju. Seda on uuritud näiteks Suurbritannias ja Iirimaa, kus nõusolekupõhisus on pikalt käibel olnud.

7. Nõusolekuseaduse “jah-mudel” soosib selle vastu võtnud riikide

justiitssüsteemides täiendõpet. Seksuaalvägivalla ohvrid kogevad toimunu uurimise käigus sageli taasohvristamist. Eestis ei tohks olla ühtegi seksuaalvägivallaohvrit, kes saab abi pakkuvatest ametkondadest traumeeriva või taasohvristava kogemuse. Praxise (2024) uuringu kohaselt seda kahjuks juhtub.

Nõusolekuseaduse "jah-mudel" on käivitanud selle vastu võtnud riikide justiitssüsteemides laiaulatusliku täiendõppe, mille eesmärk on muuhulgas harida ka politseinikke ja prokuröre selles osas, milliseid tõendeid uue seaduse valguses koguda, kuidas kaotada ohvrit taastraumeeriv menetlemise stiil ning mõista seksuaalkuritegude psühholoogilist spetsiifikat.

PS: Aitäh Justiitsministeeriumile väga hästi koostatud eelnõu muudatuste tagamaid selgitavate taustamaterjalide eest ning selle eest, et kaasasite President Kaljulaidi Fondi eelnõu tagasisidestajate ringi.

President Kaljulaidi Fondi nimel

Taavi Linnamäe
President Kaljulaidi Fondi tegevjuht